

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті схарактеризовано вікові особливості підлітків. Окреслено пріоритети виховної роботи з ними. Розкрито специфіку організації виховної роботи з учнями підліткового віку в сучасній школі.

Ключові слова: *учень, підлітковий вік, виховна робота, школа.*

Виховання підростаючого покоління є надзвичайно відповідальним завданням, яке постає перед школою, сім'єю та суспільством загалом. Очевидно, що виховання учнів різного віку має свою специфіку. Як відомо, саме підлітки набагато частіше, ніж школярі іншого віку, завдають батькам, учителям багато клопоту й проблем, тому саме цей вік потребує особливої уваги з боку вчителів.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема виховання підлітків є предметом багатьох наукових досліджень. Так, наукові праці А. Бойка, О. Киричук, В. Оржеховського, М. Стельмаховича присвячені висвітленню психолого-педагогічних основ виховання в українській школі. Розуміння вчителем психологічних характеристик учня висвітлено в працях таких психологів і педагогів, як Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Бондар, С. Полгородник, В. Турченко, І. Бех та ін.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробила В. Казанська [5], яка схарактеризувала зміни, які відбуваються у свідомості підлітка, а також пошук ним свого місця в суспільстві, визначила роль батьків, педагогів, психологів на цьому віковому етапі, розкрила вимоги до поведінки дорослих у цей складний для підлітка період. В. Киричук [6] проаналізував особливості роботи класного керівника з учнями різного віку, методи діагностики, аналізу, планування його роботи, організацію коригувальної роботи зі школярами. Отже, проблема виховної роботи підлітків традиційно перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних науковців. Однак висновки науковців та результати аналізу практичного стану виховного процесу в школі дають змогу зробити висновок, що в сучасних умовах розвитку суспільства виникає актуальна необхідність у переосмисленні організації та змісту роботи з учнями підліткового віку.

Метою статті є розкриття особливостей організації виховної роботи з учнями підліткового віку.

Як підкреслюють науковці, підлітковий період – це найбільш складний період з усіх дитячих вікових груп, адже він пов'язаний з етапом становлення особистості, який характеризується глибокими змінами в усіх характеристиках особистості. Ці зміни стосуються фізіології організму, відносин у підлітків з дорослими людьми й однолітками, рівня розвитку пізнавальних

процесів, інтелекту й здібностей тощо, відображаючи перехід особистості від дитинства до дорослості. При цьому центр фізичного й духовного життя дитини переміщується з дому в зовнішній світ, переходить у середовище однолітків і дорослих [3].

Важливо зауважити, що вищевказаний вік є найбільш відповідальним у плані становлення особистості, оскільки саме зараз закладаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, до суспільства тощо. Крім того, у цьому віці стабілізуються риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки. Головні мотиваційні лінії цього вікового періоду пов'язані з активним прагненням до особистісного самовдосконалення – це самопізнання, самовираження, самоствердження.

У підлітка відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, виникає інтерес до свого внутрішнього світу, що приводить до поглиблення та ускладнення процесу самопізнання. Однак моральна мотивація ще не є стійкою, тому підліток легко піддається навіюванню, особливо таким формам соціальної поведінки, які роблять його дорослим у власних очах.

У науковій літературі наголошено, що підліток у своїй свідомості може створювати різноманітні образи “Я”: фізичне “Я” (уявлення про свою зовнішність), психічне “Я” (відображення рис характеру, своїх здібностей) тощо. Але ставлення особистості до всіх цих характеристик свого “Я” залежить від системи цінностей, які формуються в неї завдяки впливу членів своєї сім'ї, ровесників та інших людей.

Як відомо, з образом “Я” людини тісно пов'язана її самооцінка. Тому для підлітка важливо знати не тільки, який він є, але й наскільки значущими є його індивідуальні особливості для оточення, а тому й для самого себе. Самооцінка має загальний характер, однак часто вона є заниженою: підлітки перебільшують свої недоліки, успіхи дещо занижують.

Зазначимо, що складності підліткового віку, являючи собою серйозну педагогічну проблему, характеризуються рядом об'єктивних основ. Перша з них – наявність відмінності між вимогами суспільства до дітей і дорослих, у їхніх обов'язках і правах. Відомо, що “доросле” життя складніше, ніж життя дітей, і далеко не всі дорослі люди можуть підтримувати гармонійні відносини з навколишнім світом. Підліткам же доводиться у відносно короткий період освоїти цю сферу у всій її складності.

Другою об'єктивною основою складності підліткового віку є виключно швидкий темп змін, який відбувається в цей період: у фізичному й психічному стані підлітка, у характері реакції на зовнішні подразники тощо. Отже, можна сказати, що підлітки й дорослі живуть у різному масштабі часу, а тому виникають відмінності в оцінках одних і тих самих подій, явищ.

Третьою об'єктивною основою складності підліткового віку є накопичення до цього віку вад виховання, які раніше виразно не виявлялися внаслідок недостатньої самостійності дитини й відносно неширокої сфери

її діяльності та спілкування. Насамперед, це порушення розвитку емоційної сфери, яке чітко виявляється саме в підлітковому віці. Другим дефектом виховання є безвідповідальність – це невміння чи небажання людини передбачити або враховувати наслідки своїх вчинків. Наступна принципова вада виховання, що чітко виявляється в підлітковому віці, – недостатня впевненість особи в собі, підвищена тривожність, які виникають через вузькість її соціальних зв'язків і недостатнє їх пізнання. У свою чергу, недостатність уваги, підтримки, заохочення з боку оточення людей провокує формування в дитини таких рис особистості, як невпевненість і тривожність, відсутність відчуття безпеки, захищеності тощо [4].

Отже, для того, щоб по можливості не допускати помилок у відносинах з підлітками, дорослі, передусім учитель, повинні добре знати природу фізіологічних процесів, які відбуваються в цей період, можливості організму дітей і виявляти посилені вимоги, уникаючи як перевантаження, так і недовантаження в навчальних завданнях, забезпечити достатню рухову активність у розпорядку дня, участь у суспільно корисній праці, широко залучати до масових видів фізичної культури в позакласний час.

Слід підкреслити, що велике значення для підлітків має авторитет учителя. Як писав свого часу В. Сухомлинський, педагог – це, насамперед, людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вміє товаришувати з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі та прикрощі, знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам був дитиною [8].

Очевидно, що підлітки поважають учителя, який ставиться до них, як до особистості, і який дійсно любить їх. До такого вчителя вони звертаються по пораду та допомогу, залюбки виконують його доручення, навчальний предмет цього вчителя стає улюбленим. Тому від особистості педагога, від багатства його внутрішнього світу, від знання ним психології, від професійних якостей залежить ефективність усієї виховної роботи з підлітками.

Як слушно наголошують А. Бойко та П. Шеремет, в основу виховної роботи з підлітками слід покласти ідею виховання й формування творчої особистості учня [2]. Тому пріоритетами у виховній роботі повинні стати такі: особистісно орієнтований підхід у навчально-виховному процесі; залучення учнівської молоді до культури рідного народу й інших культур світу; виховання учнів на засадах патріотизму та громадянської свідомості; створення оптимальних умов для збереження всіх складових здоров'я учнів; забезпечення педагогічних умов для розвитку учнів у соціумі.

Уся система виховної роботи в навчальних закладах середньої освіти базується на Основних орієнтирах виховання, які поширюються на весь період виховної діяльності з учнями окремого класу з урахуванням їх вікових, індивідуальних та психолого-педагогічних особливостей. З урахування цих Орієнтирів формується зміст виховання підлітків, що становить науково обґрунтовану систему загальнолюдських і національних цінностей та відповідну сукупність соціально значущих якостей особистості, котрі

характеризують її ставлення до суспільства й держави, інших людей, природи, мистецтва та самої себе. Причому важливо зазначити, що система цінностей і якостей особистості розвивається й виявляється через її власне ставлення до різних аспектів навколишнього світу [7].

Зокрема, ціннісне ставлення особистості до суспільства й до держави виявляється в патріотизмі, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин. Тому в підлітковому віці важливо виховувати духовно-осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод.

Ціннісне ставлення до людей у підлітків виявляється під час зростання цінності дружби з однолітками, коли відбувається емансипація від безпосереднього впливу дорослих, розширюється сфера соціального спілкування, засвоюються суспільні цінності, формуються соціальні мотиви поведінки, виникає критичне ставлення до людей як регулятор поведінки.

Процес формування ціннісного ставлення учнів до природи також має враховувати їхні вікові особливості. Так, для підліткового віку характерне ставлення до природи як до об'єкта охорони, а не користі. Тільки наприкінці цього віку виникає "об'єктна" настанова щодо визначення її користі. При цьому виявляється суперечливість у ставленні до природи: прагматичні настанови декларуються природоохоронними мотивами.

Ціннісне ставлення до мистецтва в підлітків формується в процесі естетичного виховання й концентрується на пізнанні свого внутрішнього світу, а отже, використанні мистецтва як засобу духовного становлення, що проходить шлях від почуттєвого сприймання до осмислених естетичних дій.

Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування в неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку й самовдосконалення. Мета трудового виховання в основній школі полягає у формуванні розуміння учнів значення правильного вибору професії для особистості та сучасного суспільства; уявлень про сучасний ринок праці, знань про складові головного й резервного професійного плану; відмінності між окремими напрямками профільного навчання в старшій школі; навичок пошуку необхідної інформації про можливості продовження навчання за обраним профілем і побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Ціннісне ставлення до себе передбачає сформованість в особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Зокрема, ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" – це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, працездатність, функціональну спроможність, здатність відновлювати сили після фізичного навантаження, вольові риси, статеvu належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан

свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності, вести здоровий спосіб життя, активно відпочивати.

Ціннісне ставлення до свого психічного "Я" передбачає вихованість у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу – думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Очевидно, що ціннісне ставлення до свого соціального "Я" теж істотно змінюється з віком. Так, у підлітковому віці формується прагнення до самоствердження, з'являється хворобливе переживання неуспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки [7].

Отже, кожен учитель при плануванні виховної роботи з підлітками в розділі "Зміст виховної діяльності" повинен враховувати вікові особливості підліткового віку, які висвітлені в змістовому наповненні Основних орієнтирів. Обов'язково включати поступову зміну ставлення дорослих до підлітків, які дорослішають. Ці загальні напрями виховної роботи мають бути доповнені формуванням окремих якостей особистості, які відбивають певні рівні її дорослості [1].

Плануючи виховну роботу, необхідно визначити мету й завдання на тому чи іншому етапі розвитку класного колективу, враховувати характеристики особистості, особливості класу та навколишнього середовища, всі складнощі та тонкощі становлення підлітків, знати психологічні особливості підліткового віку. Тому планування виховної роботи з підлітками вчитель повинен здійснювати на основі психодіагностики, що спрямована на вивчення індивідуальних особливостей дітей. Поєднання діагностики особистості учня й педагогічне керівництво його подальшим психічним розвитком забезпечує реалізацію педагогічної мети.

Психодіагностичне вивчення підлітків позбавляє вчителів від стихійності в педагогічному процесі, дає йому змогу правильно керувати цим процесом, чітко уявляти його перспективи, вносити корективи у свою роботу.

Висновки. Таким чином, у процесі проведення дослідження встановлено, що підлітковий період – це найбільш складний та важливий етап у процесі становлення особистості. Тому вчитель під час планування й реалізації виховної роботи з підлітками повинен: педагогічно грамотно визначити основні пріоритети роботи з дітьми; враховувати об'єктивні основи складності підліткового віку та їх психологічні особливості; здійснювати процес виховання з урахуванням даних психодіагностики; у змісті виховної роботи обов'язково включати поступову зміну ставлення дорослих до підлітків, які дорослішають, та враховувати специфічні особливості підліткового віку. У подальшому планується розкрити специфіку фізичного виховання учнів підліткового віку.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості : монографія у 2 кн. / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2003. – Кн. I: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Бойко А. М. Виховуємо громадянина і професіонала: теорія, досвід: монографія / А. М. Бойко, П. І. Шеремет. – Полтава : Полтава, 2003. – 404 с.

3. Виноградова Н. Д. Морально-вольові якості особистості / Н. Д. Виноградова. – Москва, 1997.
4. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособ. / под ред. проф. А. В. Петровского. – Москва : Просвещение, 1973. – 288 с.
5. Казанская В. Г. Подросток. Трудности взросления: книга для психологов, педагогов, родителей / В. Г. Казанская. – 2-е изд., доп. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 125 с.
6. Киричук В. О. Технологія діяльності класного керівника з учнівським колективом: діагностика, аналіз, планування, організація колекційної роботи / В. О. Киричук. – Ковель, 2000. – 86 с.
7. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів : методичні рекомендації до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах / упор.: О. М. Косицька, С. М. Сіренко. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2012. – 128 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 4. – С. 49.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Дубовик Ю. Н. Особенности организации воспитательной работы с учениками подросткового возраста в современной школе

В статье охарактеризованы возрастные особенности подростков. Определены приоритеты воспитательной работы с ними. Раскрыта специфика организации воспитательной работы с учащимися подросткового возраста в современной школе.

Ключевые слова: ученик, подростковый возраст, воспитательная работа, школа.

Dubovik J. Features of Organization of Educational Work with Teenagers at the Present-Day School

The article describes the age characteristics of teenagers. It reveals objective basics of teenagers' age difficulties and highlights educational flaws which have not clearly appeared previously because of the lack of independence of the child and the relatively narrow scope of activities and communication of a child. The article focuses on the importance of a teacher's authority for teenagers. It outlines the priorities of educational process with them. The paper notes that the system of educational process in schools of general education is based on the "Main Guidelines of Education" which cover the whole period of educational process considering age, personal and psychological and pedagogical traits of students. The author determines psychological aspects of teenage years which are described in the content of "Main Guidelines of Education" and are to be considered when planning the section "Content of educational process" and include a gradual change of the attitude of adults towards growing teenagers. The article reveals importance of psycho-diagnostics, which aims to fulfil the educational process for teenagers to make teachers more organized, enabling them to manage this process properly, be clear about its perspectives, to correct their work.

Key words: student, teenagers, educational work, school.